

UDK 373.2:502

**TABIAT BILAN TANISHTIRISH ORQALI MAKTABGACHA YOSHDAGI
BOLALARDA EKOLOGIK MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH**

Xalmatov Misliddin Muxammadovich

*University of economics and "Maktabgacha ta'lim" kafedrası kafedrası v.b.dotsenti,
biologiya fanlari bo'yicha falsafa fanlari doktori (Ph.D) E-mail:
mr.kholmatov1986@mail.ru*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni rivojlantirishda tabiat bilan tanishtirishning o'rni va ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, bolalarda tabiatga nisbatan ongli munosabatni shakllantirish, ekologik bilim, ko'nikma va malakalarni rivojlantirishning pedagogik hamda psixologik asoslari tahlil qilingan. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tabiat bilan tanishtirish jarayonida qo'llaniladigan metodlar, vositalar va innovatsion yondashuvlar ochib berilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, tabiat bilan bevosita muloqot bolalarda ekologik madaniyatning tarkibiy qismlari bo'lgan bilim, qadriyat va ekologik mas'uliyatni shakllantirishga xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *ekologik madaniyat, maktabgacha ta'lim, ekologik tarbiya, tabiat bilan tanishtirish, ekologik ong, kuzatish, ekskursiya, ekologik ta'lim.*

Abstract: *This article discusses the role and importance of introducing preschool children to nature in the development of ecological culture. The pedagogical and psychological foundations of forming an environmentally conscious attitude, ecological knowledge, skills, and competencies are analyzed. The methods, tools, and innovative approaches used in preschool educational institutions for introducing children to nature are highlighted. The findings indicate that direct interaction with nature contributes significantly to the development of environmental awareness, values, and responsibility among preschool children.*

Keywords: *ecological culture, preschool education, environmental education, nature studies, ecological awareness, observation, excursion, environmental responsibility.*

KIRISH

Bugungi kunda dunyo miqyosida ekologik muammolarning kuchayib borayotgani yosh avlodni tabiatga ongli munosabat ruhida tarbiyalash zaruratini yanada oshirmoqda. Atrof-muhitning ifloslanishi, biologik xilma-xillikning kamayishi, tabiiy resurslardan noo'rin foydalanish kabi muammolar insoniyat oldiga ekologik madaniyatni rivojlantirish vazifasini qo'ymoqda. Ushbu vazifaning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi esa ekologik tarbiyani bolalik davridan boshlashni talab etadi. Maktabgacha yosh inson hayotidagi eng muhim davrlardan biri bo'lib, aynan shu davrda shaxsning dunyoqarashi, axloqiy qarashlari va tabiatga bo'lgan munosabati shakllanadi. Shu sababli maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni tabiat bilan tanishtirish orqali ekologik madaniyatni rivojlantirish dolzarb pedagogik masala hisoblanadi.

Ekologik madaniyat insonning tabiat haqidagi bilimlari, ekologik qadriyatlari, tabiatga ehtiyotkorona munosabati va ekologik faoliyatini o'zida mujassamlashtiruvchi murakkab ijtimoiy-pedagogik hodisadir. Bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish uchun ularni tabiat bilan muntazam tanishtirib borish, tabiat hodisalarini kuzatishga, o'simlik va hayvonlarga g'amxo'rlik qilishga o'rgatish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.

Ekologik tarbiya va ekologik madaniyat masalalari ko'plab pedagog va psixolog olimlar tomonidan tadqiq qilingan. Maktabgacha ta'lim tizimida ekologik madaniyatni shakllantirish bo'yicha S.N. Nikolaeva, N.N. Poddyakov, L.S. Vygotskiy, J. Piaget, M. Montessori kabi olimlarning ilmiy qarashlari muhim ahamiyatga ega.

O'zbekistonlik olimlardan F.R. Qodirova, Sh.A. Sodiqova, N.M. Qayumova va boshqa tadqiqotchilar maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirishning pedagogik asoslarini o'rganganlar. Ularning ilmiy ishlarida ekologik tarbiya bolalar shaxsini har tomonlama rivojlantirishning muhim omili sifatida talqin etiladi.

Zamonaviy tadqiqotlarda ekologik madaniyatni shakllantirishning samarali usullaridan biri sifatida bolalarning tabiat bilan bevosita muloqotini tashkil etish, kuzatishlar, ekskursiyalar va amaliy faoliyatlardan foydalanish tavsiya etiladi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Tadqiqot davomida ilmiy-pedagogik manbalarni o'rganish, tahlil qilish, qiyosiy taqqoslash, umumlashtirish va tizimlashtirish metodlaridan foydalanildi. Maktabgacha ta'lim tizimida ekologik tarbiya va ekologik madaniyatni shakllantirishga oid ilmiy yondashuvlar tahlil qilinib, ularning amaliy ahamiyati yoritildi.

Ekologik madaniyat tushunchasi va uning mazmuni

Ekologik madaniyat shaxsning tabiat haqidagi bilimlari, ekologik tafakkuri, ekologik ong va tabiatga nisbatan mas'uliyatli munosabatining yig'indisidir. U insonning atrof-muhit bilan uyg'un hayot kechirishini ta'minlovchi muhim sifat hisoblanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyat quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

- tabiat haqidagi boshlang'ich bilimlar;
- ekologik ong va tasavvurlar;
- tabiatga mehr va hurmat;
- ekologik mas'uliyat hissi;
- tabiatni asrashga qaratilgan amaliy faoliyat.

Mazkur sifatlarning shakllanishida tabiat bilan tanishtirish ishlari muhim o'rin tutadi.

Tabiat bilan tanishtirishning ekologik madaniyatni rivojlantirishdagi ahamiyati

Bolalarni tabiat bilan tanishtirish ularda ekologik madaniyatni rivojlantirishning asosiy vositalaridan biridir. Tabiat bilan muloqot jarayonida bola o'zini atrof-muhitning ajralmas qismi sifatida his qila boshlaydi.

Birinchidan, tabiat bilan tanishtirish bolalarda ekologik bilimlarni shakllantiradi. O'simliklar, hayvonlar, fasllar va tabiiy hodisalar haqidagi tasavvurlar bolaning ekologik dunyoqarashini boyitadi.

Ikkinchidan, bolalarda tabiatga nisbatan hissiy munosabat rivojlanadi. Gullarning ochilishi, qushlarning sayrashi yoki daraxtlarning o'sishini kuzatish bolalarda tabiatga mehr uyg'otadi.

Uchinchidan, tabiat bilan tanishtirish ekologik mas'uliyat hissini tarbiyalaydi. Bola o'simliklarni parvarish qilish, qushlarga don berish yoki daraxt ekishda qatnashish orqali tabiatni asrash zarurligini anglaydi.

To'rtinchidan, ekologik madaniyatning amaliy jihatlari shakllanadi. Chiqindilarni saralash, suvni tejash, yashil hududlarni asrash kabi oddiy ekologik harakatlar bolalikdan odatga aylanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish tamoyillari

Ekologik madaniyatni rivojlantirish quyidagi pedagogik tamoyillarga asoslanadi:

Ilmiylik tamoyili

Bolalarga beriladigan ekologik bilimlar ilmiy jihatdan asoslangan va yosh xususiyatlariga mos bo'lishi kerak.

Tizimlilik va izchillik tamoyili

Ekologik bilimlar oddiy tushunchalardan murakkabroq tushunchalarga qarab bosqichma-bosqich berilishi zarur.

Ko'rgazmalilik tamoyili

Bolalar tabiat obyektlarini bevosita kuzatish orqali bilimlarni samarali o'zlashtiradilar.

Faollik va mustaqillik tamoyili

Bolalarning ekologik faoliyatdagi ishtiroki ularning bilim va ko'nikmalarini mustahkamlaydi.

Tabiat bilan uyg'unlik tamoyili

Ta'lim jarayoni bolaning tabiat bilan bevosita aloqasi asosida tashkil etilishi lozim.

Tabiat bilan tanishtirish metodlari

Kuzatish

Kuzatish ekologik tarbiyaning eng samarali metodlaridan biri hisoblanadi. Fasllarning almashinuvi, ob-havo o'zgarishlari va tirik tabiat obyektlarini kuzatish bolalarda ekologik tasavvurlarni kengaytiradi.

Ekskursiyalar

Tabiat qo'yniga uyushtirilgan ekskursiyalar bolalarning ekologik tajribasini boyitadi va tabiatga qiziqishini oshiradi.

Tabiat burchagi faoliyati

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tashkil etilgan tabiat burchaklari bolalarning kundalik ekologik faoliyatini ta'minlaydi.

Didaktik o'yinlar

Ekologik mazmundagi o'yinlar bolalarning bilimlarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Tajribalar

Oddiy tajribalar yordamida bolalar tabiat hodisalarining sabab va oqibatlarini tushunadilar.

Ekologik madaniyatni rivojlantirishda oila va maktabgacha ta'lim tashkilotining hamkorligi

Bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirishda oila va maktabgacha ta'lim tashkiloti hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Agar ta'lim muassasasida berilgan ekologik tarbiya oilada davom ettirilsa, uning samaradorligi ortadi.

Ota-onalar bolalarni tabiat qo'yniga olib chiqish, daraxt ekish, gullarni parvarish qilish va ekologik aksiyalarda ishtirok etish orqali ekologik madaniyatni rivojlantirishga yordam beradilar.

Natijalar va muhokama

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, tabiat bilan muntazam tanishtirib borilgan bolalarda ekologik madaniyatning shakllanish darajasi yuqori bo'ladi. Bunday bolalar tabiatga nisbatan ehtiyotkor munosabatda bo'ladilar, ekologik qoidalarga rioya qiladilar va tabiatni asrashga intiladilar.

Shuningdek, ekologik tarbiya bolalarning bilish faolligini oshiradi, nutqini boyitadi, ijodiy fikrlashini rivojlantiradi hamda axloqiy sifatlarini shakllantiradi.

Xulosa. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni rivojlantirishda tabiat bilan tanishtirish muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Ushbu jarayon bolalarning ekologik bilimlarini kengaytiradi, tabiatga nisbatan mehr-muhabbat va mas'uliyat hissini shakllantiradi. Kuzatishlar, ekskursiyalar, didaktik o'yinlar, tajribalar va amaliy faoliyatlar ekologik tarbiyaning samaradorligini oshiradi.

Kelgusida maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ekologik ta'limning innovatsion texnologiyalarini keng joriy etish, ekologik loyihalar tashkil etish va ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish ekologik madaniyatni rivojlantirishning muhim omillaridan biri bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qodirova F.R., Toshpo'latova Sh.Q., A'zamova M.N. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Ma'naviyat, 2019.
2. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Tafakkur sarchashmalari, 2013.
3. Qayumova N.M. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: TDPU, 2013.

4. Hasanboyeva O.U. *Pedagogika nazariyasi va tarixi*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
5. Xoliqov A.A. *Pedagogik mahorat*. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2018.
6. Nikolaeva S.N. *Ekologicheskoye vospitaniye doshkolnikov*. – Moskva: Mozaika-Sintez, 2019.
7. Poddyakov N.N. *Razvitie poznavatelnoy aktivnosti doshkolnikov*. – Moskva: Prosveshcheniye, 2017.
8. Veretennikova S.A. *Oznakomlenie doshkolnikov s prirodoy*. – Moskva: Akademiya, 2018.
9. Vygotskiy L.S. *Pedagogicheskaya psixologiya*. – Moskva: AST, 2019.
10. Montessori M. *The Absorbent Mind*. – New York: Holt Publishing, 2015.
11. Piaget J. *The Child and Reality*. – London: Routledge, 2018.
12. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
13. O‘zbekiston Respublikasi “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. – Toshkent, 2022.
14. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi me’yoriy hujjatlari.
15. UNESCO. *Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives*. – Paris, 2020.